

Ivo Strejček a kolektiv autorů IVK

F E N O M É N
K N Í Ž Á K

institut
VÁCLAVA
KLAUSE

COSMOPOLIS

Ivo Strejček a kolektiv autorů IVK

F E N O M É N
K N Í Ž Á K

institut
VÁCLAVA
KLAUSE

COSMOPOLIS

Ivo Strejček a kolektiv autorů IVK

FENOMÉN KNÍŽÁK

Tiráž elektronické publikace

Vydala GRADA Publishing, a. s., pod značkou COSMOPOLIS.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

obchod@grada.cz, www.grada.cz

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

jako svou 5980. publikaci

Odpovědná redaktorka Romana Homonická

Jazyková úprava Eva Kadlecová

Návrh obálky TypoText, s. r. o.

Grafická úprava a sazba TypoText, s. r. o.

První vydání, Praha 2015

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s., Husova 1881

© Grada Publishing, a. s., 2015

Text © Ivo Strejček a kolektiv autorů IVK, Milan Knížák, 2015

Ilustrace © Milan Knížák, 2015

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **tretně stíháno**.

ISBN 978-80-247-5757-5 (print)

ISBN 978-80-247-9942-1 (Pdf)

ISBN 978-80-247-9943-8 (ePUB)

OBSAH

PŘEDMLUVA

Společné světy Václava Klause a Milana Knížáka | 6 |

ČÁST PRVNÍ

Texty ze společenského setkání „Fenomén Knížák“

Pár slov k setkání „Fenomén Knížák“ | 11 |

O umění vím málo | 13 |

Umění má učit člověka žít | 15 |

Milan Knížák z jiné strany | 19 |

ČÁST DRUHÁ

Milan Knížák

O svobodě a svobodné společnosti

Úcta ke svobodě | 25 |

O společnosti nároků, nikoli povinností | 27 |

O Bohu, vlastnictví a odpovědnosti | 28 |

Honební lístky na Knížáka v předprodeji v médiích | 30 |

Individualismus | 33 |

Lidská svoboda, štěstí a jediná pravda | 34 |

Důvody ke komentáři z 28. června 1999 | 36 |

Kandidatura Milana Knížáka do Senátu | 39 |

O umění a kultuře

Umění je jen berla | 41 |

Být sám sebou | 43 |

Elitnost jako vlastnost | 45 |

Stále čerstvé maso | 46 |

Kýč jako poselství | 47 |

Technika a profesionalita | 49 |

Umění a státní podpora | 50 |

Konec umění | 51 |

Lze navrhnout židli, co přináší štěstí? | 54 |

Pražský hrad nepatří prezidentům | 55 |

Nekulturní kultura | 56 |

○ Akademii výtvarných umění a o vzdělání

Revoluce na AVU | 58 |

Těkání | 65 |

Poslední projev rektora AVU | 71 |

○ Národní galerii

Národní galerie | 77 |

Zpět k Veletržnímu paláci | 86 |

○ domově

Pocit domova | 88 |

Domov je spojen s mýty | 89 |

Praha očima Milana Knížíáka | 90 |

○ Václavu Klausovi

Don Klausot de la Praga | 93 |

Mám rád Klausovu aroganci | 97 |

Prezidenti | 99 |

ČÁST TŘETÍ

Václav Klaus o Milanu Knížíákov

Laudatio na Milana Knížíáka | 109 |

Dopis Milanu Knížíákov: Postřehy k jeho knize *Duše z kapra* | 110 |

Dopis Milanu Knížíákov jako reakce na jeho recenzi prvního vydání knihy *Modrá, nikoli zelená planeta* | 112 |

Příspěvek do ankety k 70. narozeninám Milana Knížíáka pro časopis Týden | 116 |

Blahopřání k 70. narozeninám Milana Knížíáka | 117 |

Předmluva ke knize Milana Knížíáka *25 let v pichlavém sametu* | 118 |

ČÁST ČTVRTÁ

Milan Knížíák o sobě | 123 |

ČÁST PÁTÁ

Z umělecké tvorby Milana Knížíáka | 127 |

PŘEDMLUVA

SPOLEČNÉ SVĚTY VÁCLAVA KLAUSE A MILANA KNÍŽÁKA

Knihla Fenomén Knížák navazuje na setkání, které Institut Václava Klause uspořádal pod stejným názvem při příležitosti 75. narozenin profesora Milana Knížáka v dubnu 2015.

Není účelem této publikace určené nejširší veřejnosti, a bylo by to i obtížně omluvitelnou chybou, pokoušet se sestavit dílo, které by „zmapovalo“ Milana Knížáka přesně a detailně v celé jeho rozmanitosti, především jako výtvarníka.

Ne, nejsme kunsthistoriky. K pokusu takto popsat Milana Knížáka se necítíme ani odborně vybaveni, ani dostatečně vzděláni a – budiž řečeno upřímně – ani dostatečně odvážní. A téměř jistě by si to pan profesor Knížák, oddaný pečlivosti, přesnosti i profesionalitě, ani nepřál.

Je totiž nemožné – v rámci skromné publikace Institutu Václava Klause – přehledně, bez zjednodušení a ve vši komplexnosti představit Milana Knížáka jako nekonformního výtvarníka, výjimečného sběratele a restaurátora loutek (autora unikátní a jedinečné *Encyklopedie výtvarníků loutkového divadla*), hudebníka, básníka, nejvýraznějšího polistopadového rektora Akademie výtvarných umění, odvážného ředitele Národní galerie, nebojácného glosátora, autora britkých polemik a nad tím vším – jako člověka normálního běžného života.

Ale o jedno se pokusit musíme. Při podrobnějším studiu životních cest, ideových postojů a výsledků práce Václava Klause a Milana Knížáka bychom měli naznačit „společné světy“, které oba muži sdílejí a které je spojují. A není toho málo!

Prvním a nejviditelnějším společným světem Václava Klause a Milana Knížáka je obhajoba svobody člověka. Oba sdílejí v tomto ohledu pevné, neměnné, zřetelné, vyčnívající, hranaté (a proto mnohé popuzující) názory. A nezbytné je zdůraznit, že tak nečiní pouze posledních pětadvacet let, činí tak – nejen ve svých oborech – po celý svůj život. Člověk svobodně uvažující, tvůrčí, svobodně jednající a svobodně se rozhodující byl a je pro ně upřímným přáním i spolehlivým majákem.

Ale to by v případě obou mužů bylo málo. Václav Klaus, hlavní architekt transformace naší země od socialismu ke kapitalismu a svobodnému trhu, neoblomný obhájce pěstování demokracie prostřednictvím osvědčených institucí, spoluotevřel v této zemi prostory svobody pro nejrozmanitější svobodné aktivity lidí. A přestože profesor Knížák v různých částech svých textů s přesvědčením tvrdí, že „svobodu si člověk nosí s sebou“, i on s plným nasazením pracoval na tom, aby kultivoval a měnil prostředí i instituce, v nichž působil, tak, aby byly pro svobodné aktivity svobodných lidí příznivé. To je další ze společných světů těchto výrazných osobností.

Při zkoumání Milana Knížáka a Václava Klause si nelze nevěšmout jejich činnosti pedagogické a jejich práce s mladými lidmi. Oba dva se obsahem i formami vzdělávání dlouhodobě zabývají a oba dva se v tomto prostoru snažili a snaží působit co nejusilovněji. I proto jsou oba s dnešní úrovní českého vzdělávání oprávněně nespokojeni. Povrchnost a nedůslednost v tomto oboru je trápí a oba se snaží – v možnostech svých sil – stav napravit.

V rámci jejich pedagogických a přednáškových činností nemůžeme minout jeden neobyčejně výrazný společný rys obou mužů: potřebu diskuse, touhu dělit se o názory, o své neotřelé postřehy a pozoruhodné zážitky. To, co Václav Klaus a Milan Knížák pocítují jako životní nezbytnost, jim však mnohdy v jejich okolí působí potíže. Jak dobře za ta léta oba znají nevraživost, zášť a závist okolního prostředí! To zpravidla není způsobeno ničím jiným než neschopností jejich okolí vést kultivovanou, o názory a znalosti opřenou debatu nebo prostým nešťastným nedorozuměním. S jistotou a se zkušeností však tvrdím, že oba muži si jiných (odlišných) názorů váží a oceňují je i jejich obhájce (jakkoliv oba v takových diskusích neradi prohrávají).

Jejich osobní myšlenková samostatnost a činorodá nezávislost jim umožňují považovat své vlastní kariéry za méně zajímavé vždy, když cítí nezbytnost podřídit je vyššímu zájmu.

Jak Václav Klaus, tak Milan Knížák jsou hluboce přesvědčenými vlastenci.

Zájmy České republiky považují za středobody svých úvah, přemýšlení, vystupování a rozhodování. Česká republika pro ně není čímsi abstraktním. Jistě, je pro ně krajinou jejich dětství (na které oba citlivě vzpomínají), ale je pro ně především místem obývaným normálními lidmi s jejich běžnými každodenními starostmi. Tomu oba citlivě rozumí a „právo na normalnost“ cítí za svoji povinnost za každých okolností obhajovat. V dnešním světě,

který se hodnotám vlastenectví vysmívá, jsou jejich postoje nejen obdivuhodné. Jsou unikátní i inspirující. I tohoto společného rysu jsme povinni si v naší publikaci povšimnout.

Milan Knížák a Václav Klaus si váží jeden druhého. Mnohovrstevnaté osobnosti spolu umí souhlasit i polemizovat. Jejich životní zkušenosti a všechno, čeho ve svých oborech dosáhli, jim umožňují být sami sebou. Citlivě diskutovat, přátelsky nesouhlasit, oceňovat a vážit si všeho, o co se ten druhý snaží a čeho dosáhl. Tato forma souznění i respektu je obdivuhodná a je pozoruhodným propojením světů Václava Klause a Milana Knížáka.

Publikaci věnovanou profesoru Milanu Knížákovi jsme rozdělili do několika částí. V **první** jsou texty, které zazněly na slavnostním setkání uspořádaném Institutem Václava Klause k Mistrovým 75. narozeninám. Rovněž je zde i text Milana Knížáka, který pro potřeby této publikace připravil. **Druhá** část je věnována výběru z textů Milana Knížáka, ve kterém představujeme část jeho názorů uměleckých, pedagogických, manažerských, politických i společenských. **Třetí** část knihy Fenomén Knížák nabízí výběr textů, které vyjadřují některé postoje prezidenta Václava Klause k dílu i názorům profesora Knížáka. Ve **čtvrté** části píše Milan Knížák sám o sobě a svém životě. Tedy tak, jak jej žije a jak jím prochází. V **páté** – obrazové – části, a nemůže tomu být v tomto případě jinak, je výběr ze zlomku umělecké činnosti Milana Knížáka.

A ještě mi dovoďte, na závěr, být i trochu osobnější. Ano, profesora Milana Knížáka jsem za ta minulá léta znal. Snad jsem si i myslel, že docela dobře. Věděl jsem, že je mimořádnou uměleckou osobností, odvážným manažerem s neobvyklou schopností „vidět dál“ i pozoruhodně silnou postavou pevně hájící své názory na svět kolem sebe (a proto schopnou čelit časté mediální i společenské nepřizní). Práce na této publikaci mi potvrdila, že jsem se nemýlil.

Ale to by bylo málo. Čím podrobněji jsem se seznamoval s dílem profesora Knížáka a čím častěji jsem měl možnost s ním mluvit osobně, objevoval jsem člověka přesného, pečlivého, vnitřně uspořádaného, tolerantního a spolehlivého – ale především vlídného.

Práce nad touto publikací tak pro mě byla nejen radostí, byla pro mě ctí.

*Ivo Strejček,
člen správní rady Institutu Václava Klause*

ČÁST PRVNÍ

Texty ze společenského setkání
„Fenomén Knížák“

PÁR SLOV K SETKÁNÍ „FENOMÉN KNÍŽÁK“*

| VÁCLAV KLAUS |

Naše dnešní odpolední setkání jsme trochu podivně nazvali „**Fenomén Kní-žák**“, vzhledem k Milanově nesnadné zařaditelnosti do té či oné škatulky. Škatulky jsou dobré pro nás, obyčejné smrtelníky. Nikoli pro něho. Nepřišli jsme na to, jakým slovem ho přesněji charakterizovat. Nevíme, kterou z jeho „aktivit“, jak to on sám nazývá, vzít za rozhodující. Nelze ho zúžit na malířství. Proto jsme zůstali u slova fenomén. V celé řadě oborů a forem projevu je schopen velmi rezolutně vyjádřit nejen svůj osobitý pohled na svět, ale představit i unikátní citlivost své duše.

Jistou orientaci nám nabízí ve své knize „**25 let v pichlavém sametu**“. Byl jsem poctěn tím, že jsem byl požádán napsat k ní předmluvu, tedy ji vidět už v rukopise. Její křest proběhne zítra.

Milanu Knížákovi bylo včera 75 let. Přejeme mu další plná léta. A pře- jeme mu zdraví. Když jsme se před několika týdny oba nemohli zbavit chřipky, napsal mi, že bychom mohli společně vystupovat v kabaretu jako Duo Lazaros. Snad ještě sehraje nějaké lepší role.

Ještě že máme ten internet. Díky němu jsem objevil, že jsem o Milanovi hezky promluvil i před deseti lety, kdy mu bylo 65 let, v laudatiu při udílení ceny Nadace Universitas Masarykiana v Brně. Řekl jsem tehdy, že „je výrazný homo politicus“ a že je „občanem v tom nejlepší slova smyslu“. Před pěti lety jsem k jeho sedmdesátinám do časopisu Týden napsal, že „vždycky šel a jde i nyní svou cestou, nenechá se ovlivnit dobovou módou a přízní či nepřízní dobových kritiků“. A zakončil jsem slovy: „... kéž by on nevzal svých sedmdesát let jako důvod k jakémukoli zpomalení svých aktivit.“ To mu přeji i teď – a to mu jistě přejeme my všichni, kteří jsme se tu dnes sešli.

Dovolte mi promluvit o Milanu Knížákovi uvedením několika výroků z jeho knihy „**Cestopisy**“, kterou považuji za zásadní a pro něho charakte- ristickou. Kniha vyšla na jaře 1990:

* Odpolední matiné v zámečku na Hanspaulce u příležitosti 75. narozenin Milana Knížáka, pondělí 20. dubna 2015.

- opakovaně v ní zdůrazňoval, že si je vědom toho, že **existuje úzká příčinná souvislost mezi životem umělce a jeho dílem**;
- sděloval nám, že jeho „věci“ (tedy jeho díla) patří do „běžného prostoru“ a že v galerii působí jako „nadaná schválnost“;
- připouští, že doménou jeho práce je **akce**, a ta je nepřenositelná (já z toho vyvozuji, že i neopakovatelná a špatně dokumentovatelná);
- je mi nesmírně sympatické, že se vždy a všude cítí být Čechem, explicitně říká, že **není „člověk internacionální“**;
- v rozporu s převládajícím míněním tehdejší doby píše, že ve světě nejsou místa svobodná a nesvobodná, neboť – jak opakovaně zdůrazňuje – **svobodu si člověk nosí s sebou**;
- i když si to o něm lidé nemyslí, velmi silně vnímá svůj **pocit pokory před člověkem a světem vůbec**, dokonce chce být pokorný před bohem (ale – jak dodává – je-li nějaký);
- nechce být ani trochu mučedníkem, na to máme Jirouse a spol. (říká v 80. letech);
- zaujalo mne, že se jeho první výstava v Německu (a vlastně v jeho životě vůbec, tedy když už mu bylo čtyřicet let a když už toho měl hodně za sebou) jmenovala **ODPADY**. Nebyla to náhoda. Vysvětluje, že tam byly vystaveny „jen“ dokumenty, návrhy, variace, okrajové věci. Dodává k tomu, že v té době neměl důvod je rozvíjet či dokončovat. Nebylo zájemců, nebylo kupců;
- půvabně připomíná Chalupeckého výrok: „Vy nejste, pane Knížák, ani tak umělec, jako **FIGURA**.“ Tento výrok jsme při vymýšlení názvu našeho dnešního setkání neznali, ale uvažovali jsme vlastně velmi podobně. Figura nebo fenomén?

Jsem rád, že je tu dnes s námi i paní Marie, která je dlouhá desetiletí díky souznění jejich duší spolutrpitečkou jeho osudů. Byla vždy pevnou a statečnou oporou. Proto na závěr ještě jeden citát, ukazující Milanovu křehkou dušičku: „Snad to nějak přežiju. Když je se mnou Marie, tak je strach menší!“ To její roli v Milanově životě přesvědčivě dokazuje.

O UMĚNÍ VÍM MÁLO

| MILAN KNÍŽÁK |

Mám radost, když mě pozvou do odborného, ale neuměleckého prostředí. Uvažuji sice v obvyklých intencích, ale hledám argumenty, které by přesvědčily odborně vzdálené publikum, a to vnáší do mého uvažování další aspekty. Lidé z Institutu Václava Klause takové přemýšlivé publikum představují.

Netajím se svým rozčarováním nad současným stavem umění, které se sice snaží „přiblížit lidu“ akcentováním zábavnosti, triviálnosti, urážlivosti a extravagantnosti, ale svojí podstatou zůstává lidem vzdálené, a proto zdá se být nepotřebné.

K čemu vlastně umění je? Na tuhle otázku neumí dnes nikdo dostatečně odpovědět. Estetická libost již dlouho nestačí. Na jednoznačnosti morálních hodnot se lidská společnost neumí shodnout, a umění tedy nemůže být jejich tlumočnickem. Ke komunikaci jsme vyvinuli nejen spousty evidovaných a proslovňovaných jazyků, ale i obrovské množství vizuálních znaků, z nichž řada má globální dosah, a proto umění pro mezilidskou komunikaci nepotřebujeme.

Není tedy umění určeno k tomu, abychom mohli komunikovat s Bohem? I Bůh je však dnes problematický, mnoho lidí si myslí, že neexistuje. Možná že mají pravdu, ono je to totiž jedno. I modlitba k neexistujícímu Bohu má smysl, poněvadž ten leží v aktu modlení, nikoliv v objektu víry. Ale zdá se, že umění už nefunguje ani jako modlitba, ani jako cesta k nadpřirozenu, poněvadž to nám zpopularizovaná věda také ukradla.

Možná že **setkání s uměním je luxus, jehož elitnost si uvědomují jen nemnozí**. V pouťové skrumáži, kterou z oblasti umění vymodelovala současná lidská společnost (používající zájem o umění jako alibi pro svoji rádoby kulturnost), je obtížné nalézt střípky toho, co se blíží tomu jemnému, vzácnému a tajemně třpytivému šperku, kterým umění zůstává bez ohledu na pohyby společnosti.

Lidská společnost se samozřejmě mění (někdo to nazývá vývojem, ale já raději zůstanu u změny), a to znamená, že i její požadavky se proměňují. Tím se mění i podoba a hlavně funkce umění, i když některé názory uvažují

umění jako konstantu. Ono možná konstantní je, jen nám dovoluje spatřit vždy jen svoji část „hodící se“ k místu a času.

Nevím, co by se stalo s uměním, tedy s jeho vnímáním, kdybychom nějak zásadně ovlivnili lidské funkce, o což se, možná trochu pošetile, vehementně snažíme. Uvažuji např. situaci, v které se už nebudou děti rodit, ale budeme je klonovat. Kdy na naši mysl bude napojen nějaký superpočítač, který nám bude údajně pomáhat, především však hlídat a korigovat, atp. atp. Může proto dojít i k nějakým zásadnějším změnám v lidské psychice. (Zatím se od svých předků v podstatě nelišíme. Odstraníme-li u antických dramát dobové relikvie, mohou plně existovat i v našem čase.) Možná že pak umění už nebudeme potřebovat nebo ho budeme vnímat zcela jinak. Proto je lépe než o umění hovořit o umělcích, ti se budou proměňovat jako my ostatní. A na ty můžeme mít konkrétní nároky. Umělce můžeme pochválit, můžeme se s ním prát či spolu dvojhlasně zpívat. A **můžeme ho činit zodpovědným.**

Určitě by se dalo takto spekulovat velmi dlouho a došli bychom ke kuriózním situacím, ale asi je to zbytečné. Rozhodně to nestačí. Umění má jiné ratio. Záměrně říkám jiné, i když vím, že mnozí prohlašují, že žádné ratio nemá. Pro mne je umění hodně racionální, ale **racionalitou světa pocitů.** Víím, že je to protimluv, ale připadá mi výstižný. Uvědomuji si, že právě teď mluvím k lidem odmítajícím tzv. třetí cesty, které se v oblasti ekonomiky a politiky jeví jako nesmyslné, a já s těmito názory vřele souhlasím, v oblasti umění však neplatí kauzální logika. (V životech umělců však ano.) Určité příbuznosti nalézám v teoretické fyzice, jejíž poskoky jsou často fantastičtější než fantazie. Jako další příbuzný jev uvádím svět myslí, který je tím nejsvobodnějším a asi i „nejpřesnějším“ světem a lze ho používat jako prostor ke vzniku „děl“. Díla v něm vzniklá mohou mít povahu uměleckých děl, ale zůstávají výsostným soukromým majetkem, který nemůže být nikdy zcela otevřen ostatním, což jinak patří k povaze umění.

S tím souvisí i otázka vzdělávání tzv. umělců. I tady je možná vhodné přemýšlet o tom, že by neškodilo, nebo dokonce umění pomohlo takové vzdělání zrušit jako zbytečné.

Když se dívám zpátky na svých sedmdesát pět let, uvědomuji si, že můj život měl s uměním hodně společného, **a přesto o jeho smyslu vím čím dál méně.** Říkám si, že právě to je, možná, ta správná cesta, ale připadám si pak příliš pyšný, a o to nestojím.

UMĚNÍ MÁ UČIT ČLOVĚKA ŽÍT*

| IVANA KYZOUROVÁ |

Milan Knížák je výjimečná osobnost, kterou jsem měla možnost blíže poznat zhruba před patnácti lety, když jsem psala text pro katalog jedné z jeho mnoha výstav. Při podobné práci vždycky studuji dostupné materiály, prohlížím umělcova díla (v případě všestranné umělecké činnosti Milana Knížáka ovšem musím říci: prohlížím, poslouchám a čtu jeho díla), snažím se vypátrat okolnosti, za kterých vznikla, a taky zkoumám osobnost autora, a to nejen z útržků jeho životopisu a z rozhovorů s ním, ale využívám i zdánlivých detailů, jako je třeba umělcovo příjmení. Zamýšlela jsem se tehdy, jak příjmení Knížák asi vzniklo, a výsledek své úvahy si dovolím ocitovat:

„Tedy otázka zní: ‚Po jaké chalupě‘ předci Milana Knížáka své jméno dostali a proč? ‚Chalupa‘ to asi nebyla ledajaká; jméno Knížák může být odvozeno ze slova kníže, které se vyvinulo ze slova kněz (to až do 15. století znamenalo vládce; vládcovo dítě bylo knieže, kněžic). Dávným nositelem jména Knížák tedy nemusel být přímo kníže, ale někdo z příbuzenstva či úzkého okolí. To, že v případě Knížákova prapředka nevznikl žádný drobnější tvar, například Knížek, může naznačovat, že prapůvodcem jména byl člověk silný a prudký, který preferoval rázná, přímočará řešení. Jméno Knížák může ale souviset také se slovem knížka, jehož etymologický původ je sice neprůhledný, ale jednoznačně asociuje vzdělání a informovanost. Knížka (tedy samozřejmě kniha) je ovšem také třetím žaludkem přežvýkavců, kterým trvá hodně dlouho, než skousnou a stráví to, co mají. Ať však Knížákovo příjmení vzniklo jakkoli, vzbuzuje pocit, že mu bylo ušito na míru. Kdo totiž Milana Knížáka alespoň letmo zná, nedovede si představit, že by se podepisoval nějakou zdobnělinou: protiřečila by jeho dynamickým uměleckým činům i hlasitým gestům

* Název příspěvku je parafrází otázky „znamená umění učit člověka žít?“, která prostupovala akci Milana Knížáka z roku 1965 Proč právě tak – akční přednáška na břehu Vltavy. Srv. *Milan Knížák – akce, po kterých zbyla alespoň nějaká dokumentace (1962–1995)*, Praha 2000, str. 59–69.

a ani by nerezonovala s jeho někdy skoro zapíranou, ale přesto robustní citlivostí.“*

Kromě genů ovlivnilo Milana Knížáka také dětství a dospívání v Mariánských Lázních. Všestranně nadaný otec, středoškolský profesor matematiky a výtvarné výchovy, výtvarník a hudebník, svými zájmy i popularitou v celém okrese nasměroval zájmy syna, který se stal nejen výtvarným umělcem a hudebníkem – hudebníkem byl dokonce dřív než výtvarníkem, ale vždy se zajímal i o matematiku. Otce předstihl asi ve všem, popularitu nevyjímaje. A tak to má být.

Knížákova tvorba je nesmírně mnohotvárná. Přesouvala se od hudby k obrazům, od obrazů k akcím, zpátky k hudbě, tentokrát Aktualu, od něj k akcím pro mysl, posléze k návrhům módy a nábytku, k architektuře, zase k obrazům – nejprve šatům malovaným na tělo, přidávají se návrhy nábytku a šperků, ještě více se prosazuje obraz, vrací se socha a objekt. Paralelně píše básně, prózu i divadelní hry, skládá hudbu punkovou i vážnou, fotografuje, sbírá loutky, ve zralém věku začíná na plný úvazek učit. Člověk by řekl, že snad musí jít o mnohočetnou osobnost, která neví, čím je, ale přesný opak je pravdou. S obdivuhodnou konzistencí dodnes řeší úkol, který si vytýčil už jako velmi mladý: být v interakci s okolním světem. Postupuje při tom pořád stejně. Už na počátku šedesátých let věděl, že prostředkem k uměleckému vyjádření nemusí být nutně jen obraz, socha či jiná klasická výtvarná technika, ale že je možný volný pohyb mezi jednotlivými výtvarnými postupy. Hlavní je pro něj pocit, představa nebo myšlenka a je mu vcelku lhostejné, jakým způsobem budou ztvárněny. Výtvarnou originalitu považuje za „legrační fikci“ v době, kdy už tu bylo snad všechno a kdy je svět doslova zahlcen uměním. Honbu za originalitou pokládá za zbytečnou až kontraproduktivní, když říká, že „každá předem chtěná originalnost může být jen pozlátkem špatně zakrývajícím prázdný vnitřek“.** To všechno vysvětluje, proč erupce nápadů je v Knížákově tvorbě zhmotněna jakoby ledabyle, bez rukodělné pečlivosti, bez rozpracovávání jednotlivých motivů

* Ivana Kyzourová, Orbis pictus Milana Knížáka, v: *Milan Knížák. Pouze obrazy*, katalog výstavy, Egon Schiele Art Centrum Český Krumlov a Moravská galerie Brno 2004, str. 257.

** Milan Knížák, *Cestopisy*, Praha 1990, str. 68.

v nekonečných variantách, bez velkých slov a gest. Abychom nezůstali na pochybách, jak je Milanu Knížákovi výtvarná pompa cizí, a to včetně vznesených umělcových promluv o složitosti a tíze uměleckého procesu, vkládá často do svých děl vtip a humornou nadsázku. Nemůže nás překvapit umělcovo prohlášení, že umění ho vlastně nezajímá a nikdy nezajímalo jinak než jako jedna z mnoha oblastí lidského života.*

Při bližším pohledu zjistíme provázanost jeho mnohohvrstevné tvorby, najdeme témata, jimiž se zabývá horizontálně – to když jedno téma prochází celým spektrem jeho uměleckých činností – i vertikálně – to když se vrací k tématům rozpracovaným před lety a v prudké spirále je posouvá dál. Klíčová je pro něj zpětná vazba spočívající v odezvě okolí, v zanechání stopy v životě nejen vlastním, ale i druhých. Chce svět měnit uměním a umění měnit světem. Celý život si klade otázky po smyslu konání svého i druhých a hledá na ně odpovědi, o něž se urputně rve. Pro svou neústupnost a neochvějnost v postojích, které pokládá za správné, je neoblíben a nemilován, resp. je oblíben a milován jen těmi, kdo jsou tak trochu jako on (jistě není náhodou, že své pětasedmdesátiny slaví v Institutu Václava Klause).

Ráda spojuju životní data (kteréhokoli) umělce s jeho artefakty, protože jim pak lépe porozumím – nebo si to aspoň myslím. Rozklíčovat Knížákovo dílo se mi ovšem zdaleka nepodařilo. Vložil do něj plno odkazů, asociací i vyslovených šifer, jejichž interpretaci nehodlá nikomu usnadňovat. Uměleckou tvorbu si nedovede představit bez náznaků otevřených dalším interpretacím, kreativnímu rozvíjení i rozkrývání, které je vždy individuální a nikdy úplné. Chce umění, které vyžaduje aktivního diváka. Chce umění, které je jedním „z prostředků výchovy či pomoci“. Chce umění, které „učí člověka žít“.** Umění podle něj nemá být jen prázdný shluk formálně vytříbených tvarů, ale má mít i etické poslání, jdoucí ruku v ruce s umělcovou osobní morálkou, odpovědností a pokorou. To je věc, která se mi na tvorbě i životě Milana Knížáka vždycky líbila nejvíc.

Co oslavenci popřát? Má za sebou sedmdesát pět let neuvěřitelného života nabitého prací, slávou i ponížením, blahobytem i chudobou, pohodlím

* Volný citát z nedopsaného a neodeslaného dopisu Jiřímu Kolářovi z roku 1979, srv. *Cestopisy*, cit. v pozn. 3, str. 83.

** *Cestopisy*, cit. v pozn. 3, str. 75.

i živořením, všudybylstvím i izolací, láskou i nenávistí. Prožil v životě snad všechno, co jeden člověk prožít může, myslím, že není třeba ještě něco dalšího přát. Nemá smysl přát mu ani více klidu, protože o klid Milan Knížák zase tolik nestojí (jeho případným opačným proklamacím nevěřím). Věčné napětí, tlak okolí a vnitřní tenze, každodenní připravenost k obraně i útoku jsou součástí jeho života od raného mládí a zůstane to tak už napořád. Nedávno jsem před Milanem Knížákem prohodila, že až budu v jeho věku, na všechno se vykašlu. On se jen usmál pod vousy (pod knír) a odvětil – tak to já v žádném případě. Víme všichni, že to tak bude, a nedovedli bychom si to představit jinak. Před čtvrtstoletím zpíval o tom, že si „lidi oddechnou, až ho hlínou zasypou“, protože „v rakvi se má jen spát a do víka nekopat“. Hned v dalším verši ovšem přislíbil, že „radost jim zatrhne a to víko vykopne, a i když bezmasý, dál bude děsit masy“.* Doufám, že svoje slovo jako vždycky dodrží.

* Píseň Do víka nekopat z roku 1991 vyšla na CD *Navrhuj krysy*, ANNE Records, 2002.